

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І КРИМІНОЛОГІЇ

Гуренко Дмитро Юрійович,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.35

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Розглянуто питання щодо загальної характеристики законодавства зарубіжних країн, присвяченого забезпеченню кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу.

Ключові слова: працівник правоохоронного органу, посягання на життя, спеціальна норма, загальна норма.

Постановка проблеми: Необхідною умовою функціонування України як нової держави є входження її до міжнародного співтовариства [1, с. 1], а це, у свою чергу, вимагає врахування у законодавчості зарубіжного досвіду, що має прямий стосунок у тому числі до забезпечення кримінально-правової охорони життя працівника правоохоронного органу. Зокрема, в ухваленому 17 грудня 1979 року Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 Кодексі поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку вказується, що загроза життю і безпеці посадових осіб по підтриманню правопорядку повинна розглядатися як загроза стабільності в цілому [2].

Тобто передбачення в кримінальних кодексах держав відповідальності за посягання на діяльність працівників правоохоронних органів взагалі і за посягання на життя працівників правоохоронних органів зокрема у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків є необхідним і таким, що відповідає нормам міжнародного права. Тому встановлення у ст. 348 КК України відповідальності за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця є цілком законним.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Певні проблеми кримінально-правового захисту життя працівників правоохоронних органів були розглянуті у працях таких вітчизняних вчених як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, О. Ф. Бантишев, П. А. Воробей, В. О. Глушков, О. М. Джужа, В. Т. Дзюба, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, М. Й. Коржанський, П. П. Михайленко, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, С. С. Яценко та інших вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тією або іншою мірою кримінальна відповідальність за різні види посягань на зазначену категорію осіб передбачається також у кримінальних кодексах зарубіжних країн, тому вивчення зарубіжного досвіду законотворення з цих питань є необхідним для з'ясування ступеню досконалості відповідної кримінально-правової норми вітчизняного законодавства.

В юридичній літературі зазначається, що порівняльно-правове дослідження є одним з найважливіших методів юридичної науки, який дозволяє виявити спільні закономірності правового розвитку [3, с. 3] та надає можливість краще пізнавати національне право і вдосконалювати його [4, с. 11]. «Вивчення закордонного досвіду, – вказує М. Ансель, – відкриває перед юристом нові горизонти, дозволяє йому краще пізнати право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо чітко проявляються у порівнянні з іншими системами. Порівняння спроможе озброїти юриста ідеями та аргументами, які не можна отримати навіть при дуже доброму знанні тільки власного права» [5, с. 38].

Також у літературі вказується, що порівняння юридичних категорій з метою виявлення подібностей чи розходжень між ними є суттю порівняльно-правового методу. Порівняння – це один з базових прийомів пізнання. Пізнання явища починається з відмежування його від інших та встановлення схожості зі спорідненими явищами. Внаслідок порівняння кількох предметів чи явищ виникає можливість встановити спільні властивості та притаманні їм ознаки [6, с. 567].

Використання порівняльно-правового методу дослідження обумовлюється також інтеграцією України до Європейської та світової спільноти. Водночас, як зазначають Д. Флетчер і А. В. Наумов, «ніхто, як правило, не стверджує про можливе створення єдиного (для всього світу) кримінального кодексу – це абсурд. Але зближення за низкою позицій, ймовірно, продовжуватиметься» [7, с. 8]. Таку само думку висловлюють й інші фахівці: «Умови сучасного світу, хиткість його існування потребують оновлення міжнародного кримінального права, встановлення нових відносин співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю як світового, так і регіонального характеру. Для цього необхідно напрацювати єдині кримінально-правові матеріальні норми, інститути і категорії, які регулюють глобальні міжнародні правовідносини, визначити єдиний понятійний правовий механізм, єдину техніку уніфікації застосування права. Але для цього не треба змінювати національні правові системи одноманітним наднаціональним правом» [8, с. 4].

Залежно від об'єктів дослідження порівняння може проводитися на макро- та мікрорівнях:

а) макрорівень – порівняння типів права, правових сімей, правових систем чи галузей права;

б) мікрорівень – порівняння правових інститутів, норм, окремих категорій [9, с. 123; 10, с. 35].

Вважаємо, що у межах цього дослідження найбільш ефективним буде використання порівняння на мікрорівні, причому законодавства тих країн, в яких панує континентальна система права [11; 12], бо вченими визнається, що порівняння вітчизняного законодавства швидше та ефективніше буде здійснюватись в межах континентальної системи права [13, с. 5].

Для з'ясування того, яким чином здійснюється кримінально-правова охорона життя працівника правоохоронного органу у зарубіжних країнах, було вивчено положення кримінальних кодексів 24 держав світу, а саме: Азербайджанської Республіки, Аргентини, Республіки Білорусь, Республіки Болгарія, Республіки Вірменія, Грузії, Данії, Естонської Республіки, Іспанії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Китайської Народної Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Нідерландів, Республіки Польща, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки Узбекистан, Федеративної Республіки Німеччини, Швейцарії, Японії. Про результати цього дослідження доповідалося у відповідних публікаціях дисертанта [14, с. 231–235; 15, с. 196–198].

Вивчення вказаних кодексів показує, що фактично в усіх з них передбачається відповідальність за насильство, погрозу чи опір щодо представника влади або працівника правоохоронного органу, однак окремі норми про відповідальність саме за посягання на життя працівника правоохоронного органу має місце в кодексах лише семи з означених держав, при цьому ознаками цих норм не завжди охоплюються всі можливі види посягань на життя працівника правоохоронного органу.

Так, ст. 362 КК Республіки Білорусь, яка міститься у Главі 33 «Злочини проти порядку управління» Розділу XIII «Злочини проти держави та порядку здійснення влади та управління», встановлює відповідальність за вбивство працівника міліції у зв'язку з виконанням ним обов'язків щодо охорони громадського порядку. У всіх інших випадках посягань на життя у зв'язку з виконанням певною особою службових або громадських обов'язків настає відповідальність на загальних підставах як за кваліфікований вид умисного вбивства згідно з п. 10 ч. 2 ст. 139 КК – вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку [16].

КК Республіки Казахстан у Главі 14 «Злочини проти порядку управління» не містить норм щодо охорони життя працівника правоохоронного органу, але в Главі 15 «Злочини проти правосуддя та порядку виконання покарання» передбачає окрему ст. 340 КК, диспозиція якої має такий зміст: «Посягання на життя судді, прокурора, слідчого, особи, що здійснює дізнання, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а так само їх близьких у зв'язку з розглядом справ чи матеріалів у суді, провадженням попереднього розслідування або виконанням вироку, рішення або іншого судового акта, вчинене з метою перешко-

дження законній діяльності вказаних осіб або з помсти за таку діяльність» [17].

Аналогічна норма має місце в ст. 287 КК Азербайджанської Республіки, яка розташована у Главі 32 «Злочини проти правосуддя» Розділу XI «Злочини проти державної влади», а Глава 34 цього ж розділу, яка має назву «Злочини проти порядку управління», ніяких норм про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу не передбачає [18].

Тобто, відповідно до ст. 340 КК Республіки Казахстан і ст. 287 КК Азербайджанської Республіки окрема відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу передбачається лише щодо тих випадків, коли він виконує функції здійснення дізнання, провадження попереднього розслідування або будь-які інші функції, що безпосередньо пов'язані з правосуддям. Щодо випадків здійснення функції охорони громадського порядку та громадської безпеки, то стосовно цих випадків ніякої окремої охорони життя працівника правоохоронного органу не передбачено. У цих та всіх інших випадках вбивства або замаху на вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку відповідальність наставатиме на загальних підставах як за кваліфікований вид вбивства чи замах на нього відповідно до п. «б» ч. 2 ст. 96 КК Республіки Казахстан, ст. 120. 2. 3 КК Азербайджанської Республіки.

Проте в КК Російської Федерації, Киргизької Республіки та Республіки Таджикистан має місце не тільки такий склад, що передбачається ст. 340 КК Республіки Казахстан і ст. 287 КК Азербайджанської Республіки, але й склад злочину, що окремо передбачає відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу та військовослужбовця.

Зокрема, диспозиція ст. 295 КК Російської Федерації, що міститься у Главі 31 «Злочини проти правосуддя» Розділу X «Злочини проти державної влади», має такий текст: «Посягання на життя судді, присяжного засідателя або іншої особи, що приймає участь у здійсненні правосуддя, прокурора, слідчого, особи, що здійснює дізнання, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а так само їх близьких у зв'язку з розглядом справ чи матеріалів у суді, провадженням попереднього розслідування або виконанням вироку, рішення або іншого судового акта, вчинене з метою припинення законної діяльності вказаних осіб або з помсти за таку діяльність», а диспозиція ст. 317 КК РФ, що міститься у Главі 32 «Злочини проти порядку управління» Розділу X «Злочини проти державної влади» має такий зміст: «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, а так само їх близьких з метою перешкодження законної діяльності вказаних осіб щодо охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки або з помсти за таку діяльність» [19].

Такі ж само норми, що встановлюють відповідальність за посягання на життя особи, що здійснює правосуддя, попереднє роз-

слідкування або виконавче впровадження, а так само їх близьких, а також за посягання на життя працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, а так само їх близьких, передбачаються ще й відповідно в статтях 319 і 340 КК Киргизької Республіки [20] та статтях 357 і 329 КК Республіки Таджикистан [21].

Вказані статті КК Киргизької Республіки і КК Республіки Таджикистан також розміщені відповідно у главах під назвами «Злочини проти правосуддя» та «Злочини проти порядку управління», котрі, у свою чергу, включені у розділ під назвою «Злочини проти державної влади».

У всіх інших випадках вбивства або замаху на вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку відповідність наставатиме на загальних підставах як за кваліфікований вид вбивства чи замах на нього відповідно до п. «б» ч. 2 ст. 105 КК РФ, п. 4 ч. 2 ст. 97 КК Киргизької Республіки, п. «б» ч. 2 ст. 104 КК Республіки Таджикистан.

Цікаво, що ст. 116 КК Республіки Болгарія, яка міститься у Главі другій «Злочини проти особистості» Особливої частини КК і передбачає відповідальність за кваліфіковані види умисних вбивств, охоплює своїми ознаками усі без винятку види вбивств і в тому числі вбивство працівника правоохоронного органу. Так, в ч. 1 ст. 116 КК передбачається відповідальність за вбивство службової особи, представника громадськості, а також військово-службовця, в тому числі військовослужбовця союзної чи дружньої держави або армії під час виконання або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи функцій, або особи, що має міжнародний захист, а в ч. 2 ст. 116 КК окремо встановлюється підвищена відповідальність за вбивство судді, прокурора, слідчого або особи зі складу Міністерства внутрішніх справ під час виконання або у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи функцій [22].

Тобто, якщо у статтях 295 і 317 КК Російської Федерації, статтях 319 і 340 КК Киргизької Республіки, статтях 357 і 329 КК Республіки Таджикистан здійснюється відокремлення захисту життя працівника правоохоронного органу залежно від того, яку службову функцію він виконує – слідчо-судову або охорони громадського порядку та громадської безпеки, то відповідно до частини 1 і 2 ст. 116 КК Республіки Болгарія той чи інший захист здійснюється залежно від того, які саме службові посади займають особи, посягання на життя яких охоплюється цією статтею закону.

Крім того, якщо в статтях 295 і 317 КК Російської Федерації, статтях 319 і 340 КК Киргизької Республіки та статтях 357 і 329 КК Республіки Таджикистан передбачається відповідальність за посягання на життя як перелічених тут службових осіб, так і їх близьких, то в ст. 116 КК Республіки Болгарія йдеться тільки про вказаних тут службових осіб.

В інших вивчених кодексах зарубіжних країн окремих норм про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу не передбачено. Відповідно до того, яким чи-

ном у цих випадках здійснюється кваліфікація діяння, ці кодекси можна поділити на три групи.

До першої групи слід віднести кримінальні кодекси Республіки Вірменія, Грузії, Латвійської Республіки, Туркменістану та Республіки Узбекистан, які серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства містять таку кваліфікуючу ознаку, як вбивство особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку.

До другої групи слід віднести кримінальні кодекси Естонської Республіки, Литовської Республіки та Республіки Молдова, які серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства передбачають вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, тобто відповідальність настає за цими ознаками лише за вбивство самого потерпілого, а щодо його близьких, то їх окремого кримінально-правового захисту в цьому випадку не передбачається.

До третьої групи слід віднести кримінальні кодекси Аргентини, Данії, Іспанії, Китайської Народної Республіки, Республіки Польща, Нідерландів, Федеративної Республіки Німеччини, Швейцарії та Японії, які не тільки не містять окремої норми про відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, але й серед кваліфікуючих ознак умисного вбивства не передбачають такої кваліфікуючої ознаки, як вбивство цієї особи чи її близьких у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку.

Таким чином, можна констатувати, що у порівнянні з розглянутими кодексами зарубіжних країн в Україні кримінально-правовий захист життя працівників правоохоронних органів є найбільш повним. Водночас з урахуванням зарубіжного досвіду існує можливість подальшого вдосконалення ст. 348 КК України за рахунок поширення спеціального кримінально-правового захисту не тільки на близьких родичів, але й на всіх близьких осіб, і не тільки на близьких працівника правоохоронного органу, але й на близьких члена громадського формування з охорони громадського порядку чи державного кордону, а також близьких військовослужбовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Миронова. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
2. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка : принят 17 декабря 1979 года резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 34/169 // Социалистическая законность. – 1990. – № 1. – С. 71–74
3. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / отв. ред. А.Я. Сухарев. – М. : Норма, 2000. – 840 с.

4. Давид Р. Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Давид Р. Жоффре-Спинози К ; [пер. с фр. В. А. Туманова]. – М. : Международные отношения, 1999. – 400 с.
5. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель. – М. : Юрид. лит., 1982. – 216 с.
6. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 717 с.
7. Флетчер Д. Основные концепции современного уголовного права / Д. Флетчер, А. В. Наумов. – М. : Юрист, 1998. – 387 с.
8. Мелешко Н. П. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран / Н. П. Мелешко, Е.Г. Тарло. – М. : Юрлитинформ, 2003. – 304 с.
9. Бигич О. Л. Порівняльні правовознавство : природа та методологічні значення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Леонідівна Бигич. – К., 2002. – 208 с.
10. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Любов Володимирівна Мошняга. – Х., 2011. – 226 с.
11. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994. – 224 с.
12. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии) : сборник законодательных материалов / [под ред. И.Д. Козочкина]. – М. : Зерцало, 1998. – 352 с.
13. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учебное пособие / [под ред. И.Д. Козочкина]. – М. : Омега-Л, 2003. – 576 с.
14. Гуренко Д.Ю. Кримінально-правова охорона життя працівника правоохоронного органу : зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / Д.Ю. Гуренко // Форум права. – 2011. – №1. – С. 231–235. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011_1/11gdjzod.pdf.
15. Гуренко Д.Ю. Охорона життя працівника правоохоронного органу зарубіжних країн / Д.Ю. Гуренко // Вісник Кримінологічної асоціації України : збірник наукових праць. – 2001. – №1. – С. 196–198.
16. Уголовный кодекс Республики Беларусь / вступ. статья А.И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – 2-е изд., испр. и доп. – Мн. : Тесей, 2001. – 312 с.
17. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.
18. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисл. докт. юрид. наук, проф. И. М. Рагимова ; пер. с азерб. Б.Э. Аббасова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.
19. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М. : ТК Велби ; изд-во Проспект, 2003. – 160 с.
20. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. канд. юрид. наук А. П. Стуканова, канд. юрид. наук П.Ю. Константинова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2002. – 352 с.
21. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисл. А. В. Федорова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 410 с.
22. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова ; пер. с болг. Д. В. Милушева, А.И. Лукашова ; вступ. статья И.И. Айдарова. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 298с.

Рассмотрены вопросы относительно общей характеристики законодательства зарубежных стран, направленного на обеспечение уголовно правовой охраны жизни сотрудника правоохранительного органа.

Ключевые слова: *сотрудник правоохранительного органа, посягательство на жизнь, специальная норма, общая норма.*

Questions concerning a general characteristic of the legislation of the foreign countries directed on maintenance criminally of a right protection of life of the employee of law enforcement body are considered.

Key words: *the employee of law enforcement body, an encroachment on the life, special norm, the general norm.*

Стаття надійшла до редакції 04.10.2013
